

УДК 330.131.7(045)

JEL A12

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ РИЗИКУ

Бондар Ю. О.

ДВНЗ «Запорізький національний університет»

Анотація. В статті визначено теоретичні аспекти сутності ризику. Виявлено, що в сучасних умовах кожний суб'єкт господарювання під впливом ринкових трансформації стикається з наслідками існуючих видів ризиків та проявом нових видів. Зазначено, що значний вплив на прийняття рішення щодо майбутніх дій та пов'язаних з ними ризиків обумовлено врахуванням невизначеності ситуації, а саме: можливі її альтернативні наслідки та достатньо інформації для того, щоб оцінити ймовірність настання цих наслідків. За умов наявності різноманіття поглядів та визначень щодо природи ризику, існує досить велика кількість його дефініцій, в роботі було запропоновано пояснювання ризику, з позиції, що з одного боку ризик пов'язаний з діяльністю в умовах реально існуючої невизначеності, а з іншого – вибору зацікавленим індивідом певних альтернатив і розрахунком вірогідності їх результату.

В роботі представлені основні етапи дослідження проблем ризику. Так, вивчення питання щодо сутності ризику почалося ще в XVI ст., а відкриття основних законів та інструментів управління ризиками відноситься вже до XVII-XVIII ст.

Наведено, що в умовах визначення ризику як предмета дослідження і в точних і гуманітарних науках, та різновекторного окреслення його сутності, однією із стратегічних ліній його вивчення є його економічний зміст, що обумовлено еволюцією змісту ризику під впливом глобальних трансформаційних процесів світового економічного простору.

Ключові слова: Невизначеність, усвідомлення ризику, ризик, еволюція ризику, економічна сутність ризику.

THEORETICAL ESSENCE AS FOR THE ECONOMIC RISK

Yuliia Bondar

Higher Educational Establishment "Zaporizhzhya National University"

Summary. The present article studies the theoretical aspects of the risk's nature. It is revealed that in modern terms, business entity in market transformations faces the effects of existing types of risks and of new types of risks. It is indicated that a significant influence on decision making about future actions related with the uncertainty of the situation, but consequences are known as well as possible alternatives with sufficient information to estimate the results of these effects.

There are many definitions about the nature of risk. The article proposition of "risk", as it is associated with the activity in terms of actual existing uncertainties, and on the other – choice of a certain interested individual of alternatives and their probable calculations.

This paper presents the main stages of the research market problems. The studying of the issue of risk began in the sixteenth century. The discovering main laws and risk management belongs to the XVII-XVIII centuries.

It is shown that in terms of the risk as a subject of study in the exact sciences and in humanities, and various definitions of its issue, one of the strategy lines of his study is it's economic content, that influenced by global transformation processes of world economic space.

Keywords: uncertainty, risk awareness, risk, evolution of risk, the risk of economic substance.

Постановка проблеми. В умовах нестабільної політичної та економічної політики сьогодення, діяльність підприємств та їх майбутні стратегії розвитку є непередбаченими, невизначеними та важко прогнозованими. Як наслідок виникають передумови функціонування підприємств у системі майбутньої невизначеності та ризиків. Необхідність отримання позитивної результативності своїх дій, потребує від учасників ринкових відносин формувати умови управління діяльністю підприємства на рівні врахування ризику в наслідок неможливості визначеності своїх дій, а вчених – до формування теоретичних та методологічних основ даних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням щодо сутності ризику та його впливу на створення передумов та умов діяльності підприємств в сучасній ринковій си-

стемі присвячена значна кількість праць провідних іноземних та вітчизняних вчених, як то І. Балабанова, В. Вітлінського, П. Верченко, В. Лук'янової, Я. Вишнякова, Л. Донець, Н. Радаєва, Н. Машиної, О. Ястремського.

Невирішені складові загальної проблеми. Роботи зазначених авторів присвячені питанням дослідження сутності ризику, окресленню чинників та джерел їх утворення, обґрунтуванню підходів щодо їх класифікації. Також, фундаментальними є праці щодо системи управління ризиками на підприємстві та застосування методів зниження ризиків. Водночас, в умовах посиленого впливу соціально-економічних явищ на прийняття рішень, щодо майбутніх наслідків дій у всіх сферах життя, постає необхідним подальше уточнення економічного змісту ризику та його складових.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є обґрунтування теоретичних положень сутності ризику та окреслення місця його економічної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід наголосити, що аналіз сучасних проблем економічної науки та практики переконливо свідчить, що врахування невизначеності, конфліктності й породжуваного ними ризику є однією з магістральних ліній розвитку економічної теорії другої половини ХХ століття. З ризиком доводиться стикатися в повсякденній практичній діяльності, його неможливо уникнути в жодному з видів ділової активності.

Діючи в сучасних ринкових умовах, суб'єкт господарювання в кожний момент часу поставлений в умови, коли від нього вимагається прийняти певне рішення – розробити шлях досягнення певної мети, але чітко окреслених рішень та їх наслідків не існує, тобто підприємець не може на 100% бути впевненим, що обраний ним шлях приведе до поставленої мети, тобто підприємець постійно стикається із ситуацією невизначеності. Невизначеність – це ситуація, в якій імовірність отримання результатів прийнятого рішення невідома, в окремих випадках невідомий і весь спектр наслідків такого рішення [1].

Невизначеність – досить широке поняття, яке відображає об'єктивну неможливість отримання абсолютного знання про внутрішні та зовнішні умови їх функціонування, неоднозначність параметрів. Невизначеність трактують та деталізують як недостовірність, неоднозначність та невідомість[1,2]. Необхідно відмітити, що дослідники сутності ризику та його виникнення, відокремлюють та поділяють причини виникнення невизначеності та зумовленого нею ризику на три групи [3], характеристика та взаємозв'язок яких, представлена у структурі рисунку 1.

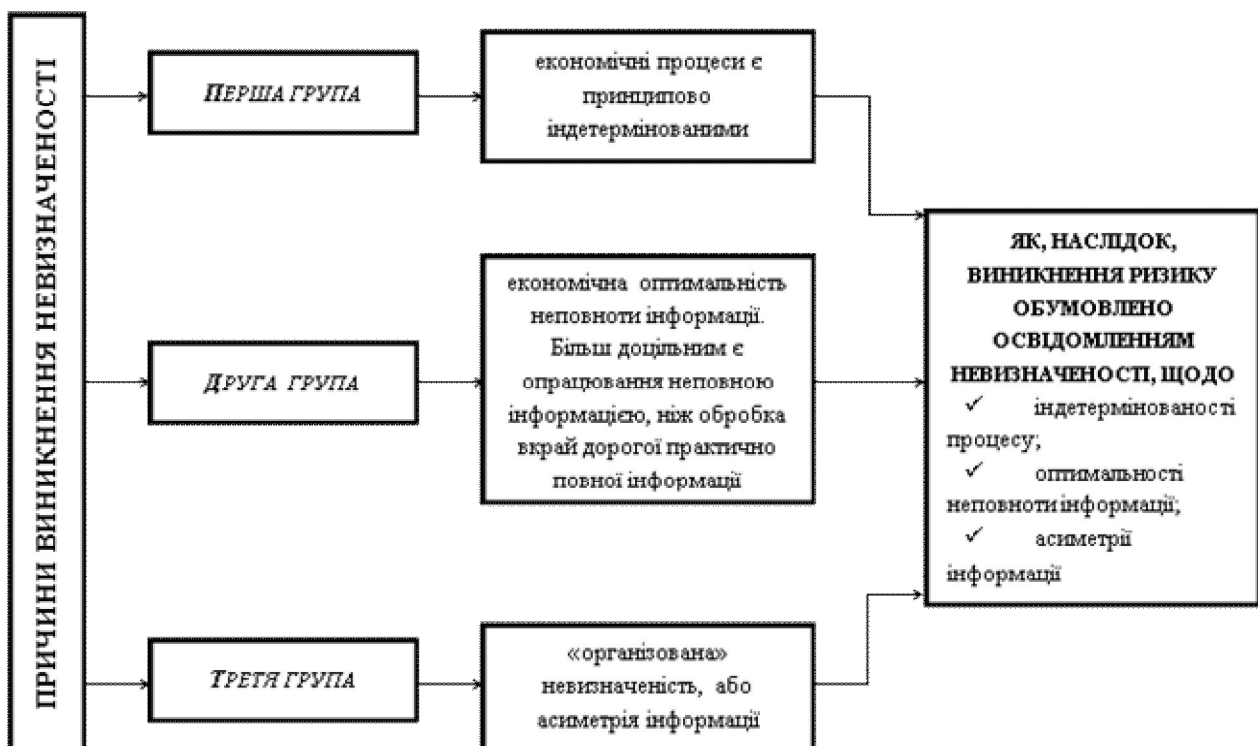

Рисунок 1 – Характеристика та взаємозв'язок причини виникнення невизначеності та зумовленого нею ризику

Вищевикладене дає можливість стверджувати щодо міцного зв'язку ризику та невизначеності, та їх взаємозалежності. Так, виробляти рішення в ситуації невизначеності не тільки не вигідно, але й загрозово, тому основною вимогою є переведення невизначеності в ризик, тобто формування передумов за яких відбувається усвідомлення, що ризик – це ситуація, коли результат здійснення певного процесу не відомий, але відомі, його можливі альтернативні наслідки і достатньо інформації для того, щоб оцінити ймовірність настання цих наслідків.

Процес «усвідомлення ризику» – це необхідний компонент, що взаємопов'язує існуючу ситуацію ризику і безпосередню ризикову дію, оскільки усвідомлення змісту ситуації ризику дозволяє людині зняти її шляхом вибору й реалізації однієї з наявних альтернативних дій. Цей комплекс зняття ситуації ризику і відповідає поняттю «ризик», що в загальному виді представляє собою процес «зняття невизначеності» [4]. Графічна модель ризику виглядає наступним чином, як це представлено на рисунку 2.

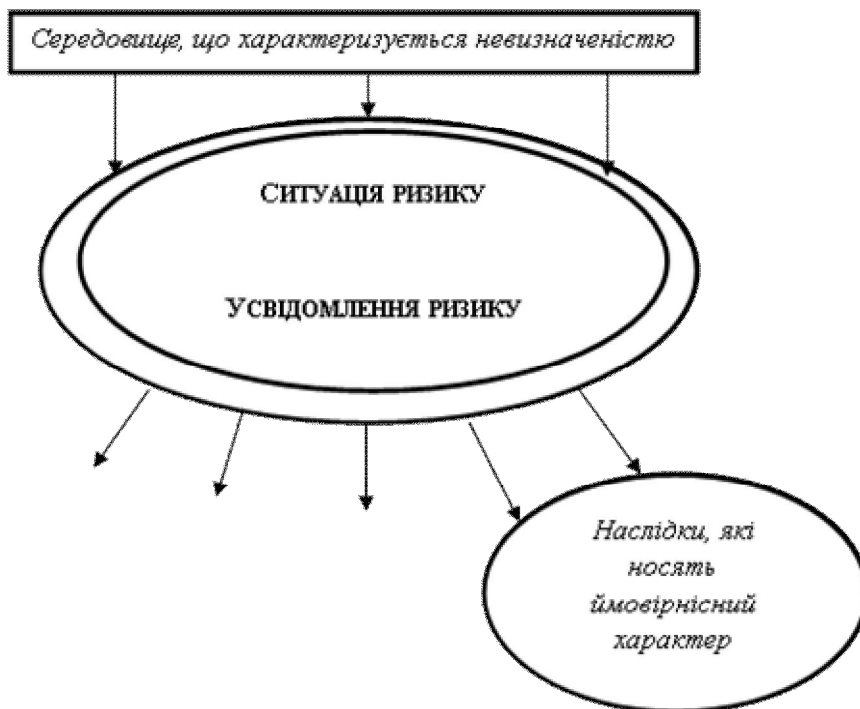

Рисунок 2 – Графічна модель ризику [4]

Визначень категорії ризику існує безліч, які або доповнюють одне інше, або суперечать одне іншому. На нашу ж думку, узагальнене поняття сутності ризику повинно визначатися наступним чином: ризик – це прояв неповної визначеності, який реалізується в різних формах практично у всіх областях діяльності людини, функціонування та розвитку організацій, під впливом екзогенних та ендогенних факторів середовища, у якому відбувається прийняття рішення щодо майбутнього прийняття або неприйняття загрози в умовах, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями. Тобто, з одного боку ризик пов'язаний з діяльністю в умовах реально існуючої невизначеності, а з іншого – вибору зацікавленим індивідуумом певних альтернатив і розрахунком вірогідності їх результату.

Досить складне сприйняття ризику обумовлено значною еволюцією ризику і як явища, і як процесу. Ризик, як феномен людського буття, виник на ніжній сходинці цивілізації з першою усвідомленою людиною можливою небезпекою і супроводжує усю еволюцію людства [5]. Побудова відносин між людиною і ризикованістю обставин його існування, значною мірою пов'язана зі ставленням людини до майбутнього формування його світогляду. Так, виникнення світових релігій і, насамперед, християнства призвело до того, що з'явилася відповідальність за наслідки своїх дій, пов'язаних з ризиком.

Так, в епоху Відродження почалося серйозне вивчення проблем ризику, а саме завдяки розвитку азартних ігор і, насамперед, грі в кістки, з'явилася можливість прогнозування майбутнього – на основі співпраці французького математика, філософа і

винахідника Б. Паскаля та математика П. Ферма була створена теорія ймовірностей. В свою чергу, відкриття основних законів і розробка практично всіх сучасних інструментів управління ризиками відноситься до XVII-XVIII ст., а саме [6]:

початок XVIII ст. – німецький математик Г. Лейбніц висуває ідею, а швейцарський математик Я. Бернуллі обґрунтовує закон великих чисел і розробляє процедури статистики;

1730 р. – французький математик А. Муавр вводить поняття структури нормально-го розподілу і міру ризику – стандартне відхилення.

1738 р. – Д. Бернуллі визначає очікувану корисність, на яку в кінцевому рахунку спирається сучасна теорія портфельних інвестицій.

1763 р. – завдяки теоремі Байеса (теоремі гіпотез) світ дізнається, яким чином впливає на прийняття рішень ступінь інформованості про об'єкт управління;

1886 р. – промислова революція та соціальні потрясіння збільшують сфери прояву ризику і одночасно формують ставлення до майбутнього як частково прогнозованому станом світу.

За умови значного впливу ризику як феномену на усі сфери життя людства, ризик – категорія, яка досліджується різноманітними напрямками науки: і точними, і гуманітарними, але за умови наявності тенденції до ускладнення соціально-економічних процесів відбувається поява все нових видів і типів ризику, які в більшому обсязі притаманні економічній його сутності. Так, Л. І. Донець [7], окреслює наступні економічні складові виникнення ризиків, класифікація яких представлена на рисунку 3. Так, в зазначеній структурі, автор відокремлює складові, комбінація яких створює міцне підґрунтя для усіх сфер розвитку підприємництва.

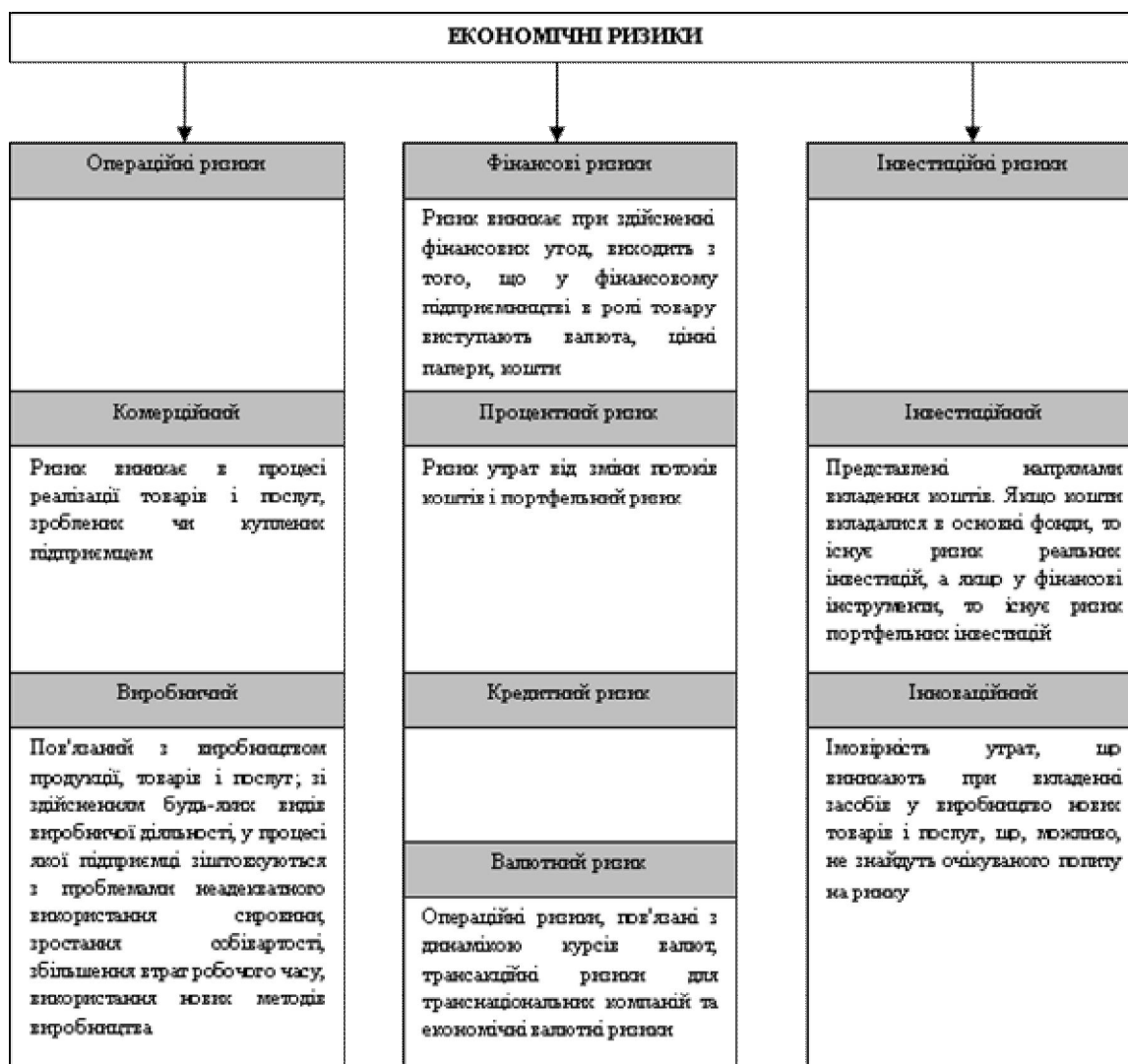

Рисунок 3 – Види ризиків та їхня характеристика [7]

Слід наголосити, що питанням пов'язаних з першими проблеми економічних ризиків присвячені праці видатних вчених – економістів [6,7]: так, праці американського економіста А.Маршалла, заклали основу неокласичної теорії ризиків. В свою чергу, американський економіст Дж. М. Кейнс ввів у науку поняття «схильність до ризику», характеризуючи інвестиційні і підприємницькі ризики, запропонував одну з перших класифікацій ризиків. У роботі американського економіста Ф. Найта «Ризик, невизначеність і прибуток» уперше була висловлена думка про ризик як кількісної міри невизначеності. На початку ХХ ст. класик теорії управління французький інженер А. Файоль включив до складу основних функцій управління організацією функцію забезпечення її безпеки. Іншими ключовими моментами розвитку теорії ризиків є: розробка теорії управління портфелем інвестицій американським економістом Г.Марковіца в 1952 р.

Однак, остаточно наука про ризик сформувалася тільки в останній чверті ХХ ст. завдяки, насамперед, практичним потребам забезпечення безпеки техносфер (зокрема, ядерній енергетиці та інших потенційно небезпечних технологіях) і стабільності суспільного відтворення в економіці.

Сучасний ж погляд на економічну сутність ризику, формується через призму діалектичної єдності об'єктивного і суб'єктивного [8, 9]. Об'єктивність ризику у фінансово – економічній сфері ґрунтується на тому, що він існує в силу об'єктивних, притаманних економіці категорій конфліктності, невизначеності, розпливчастості, відсутності вичерпної інформації на момент оцінювання та прийняття управлінських рішень. Суб'єктивність ризику зумовлюється тим, що в економіці (бізнесі) діють реальні люди (інвестори, менеджери, управлінські команди, бізнесмени) зі своїм досвідом, психологією, інтересами, смаками, схильністю чи несхильністю до ризику, своєю поведінкою.

Висновок. В ході дослідження було визначено, що ризик є усвідомленням наслідків, які носять ймовірнісний характер, тобто поняття «ризик» в загальному виді представляє собою процес «зняття невизначеності». Процес усвідомленням людства наслідків своїх дій почався з нижньої сходинки цивілізації та супроводжує усю еволюцію людства. Так, в епоху Відродження почалося серйозне вивчення питання щодо сутності ризику, відкриття основних законів і розробка практично всіх сучасних інструментів управління ризиками відноситься до XVII - XVIII ст.

За умови значного впливу ризику як феномену на усі сфери життя людства, ризик – категорія, яка досліджується різноманітними напрямками науки: і точними, і гуманітарними, але які або доповнюють одне інше, або суперечать одне іншому. На нашу ж думку, узагальнене поняття сутності ризику повинно визначатися наступним чином: ризик – це прояв неповної визначеності, який реалізується в різних формах практично у всіх областях діяльності людини, функціонування та розвитку організацій, під впливом екзогенних та ендогенних факторів середовища у якому відбувається прийняття рішення щодо майбутнього прийняття або неприйняття загрози в умовах, що обтяжені можливими загрозами і невикористаними можливостями. Тобто, з одного боку ризик пов'язаний з діяльністю в умовах реально існуючої невизначеності, а з іншого - вибору зацікавленим індивідумом певних альтернатив і розрахунком вірогідності їх результату.

Трансформація усвідомлення щодо сутності ризику відбувається за умови значного впливу різноманітним природи ризику та його еволюцією під впливом глобальних трансформаційних процесів світового економічного простору, що в свою чергу, за умови наявності тенденцій до ускладнення соціально-економічного становища формує підґрунтя для появи все нових видів і типів ризиків, які в більшому обсязі притаманні економічній сутності ризику.

Перелік посилань:

1. Балабанов І. Т. *Ризик-менеджмент* / І. Т. Балабанов. – М. : Фінанси і статистика. 1996. – 192 с.
2. Вітлінський В. В. *Ризикологія в економіці та підприємстві: [Монографія]* / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480с.
3. Верченко П. І. *Ризикологія: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.* / П. І. Верченко, Г. І. Великоіваненко, Н. В. Демчук та ін. - К.: КНЕУ, 2006. - 176 с.
4. Эннусте Ю.А. *Стохастические экономические модели адаптивного планирования и проблемы их координации* / Ю.А. Эннусте, А.В. Матин. - М. : Наука, 1989. - 96 с.
5. *Конспект лекцій з дисципліни «Ризикологія» (для студентів спеціальності 6.050100 «Економіка підприємства»)* / Уклад.: М.В. Прокопенко – Харків, 2010 р. – 54 с.
6. Лук'янова В.В. *Економічний ризик: [навч. посібник]* / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.

7. Вишняков Я. Д. *Общая теория рисков: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений]* / Я. Д. Вишняков, Н. Н. Радаев. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр «академия», 2008. – 368 с.
8. Донець Л.І. *Економічні ризики та методи їх вимірювання: [Навчальний посібник]* /Л. І. Донець. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
9. *Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем* / М. А. Хвесик, А. В. Степаненко, Г. О. Обиход, О. М. Ляшенко, Н. В. Дацій, А. М. Сундук, І. О. Ілляшенко; ред.: М. А. Хвесик. – К. : Наук. думка, 2013. – 486 с.
10. *Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: [Навчальний посібник]*/Н. І. Машина. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
11. *Ястремський О.І. Основи теорії економічного ризику: [Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів]* /О. І. Ястремський. – К.: «АртЕк», 2007. – 248 с.

Стаття надійшла: 20.11.2015 р.
Рецензент: д.е.н., проф. Дмитрієв І.А.

УДК 338.242
JEL Classification: C 10, R 58

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КЛАСТЕРІВ В ЕКОНОМІЦІ

Дмитерко М.О., аспірант

Українська академія банківської справи м. Суми

Анотація. У статті досліджені особливості оцінювання ефективності кластерів в економіці. З'ясовано, що ефективність кластерного утворення необхідно розглядати в розрізі трьох напрямків: економіка регіону (державний макрорівень), підприємства (мікрорівень), соціальна сфера (населення). Кількісна оцінка кожного з напрямків характеристики функціонування кластеру проводиться за допомогою показників стимуляторів і дестимуляторів, які адекватно відображають віддачу кластерного утворення для кожного економічного агента. Досягнення поставленої мети, яка полягала в розробці науково-методичного підходу до оцінювання ефективності кластерів в економіці, відбувалось за допомогою математичної формалізації та графічного методу з використанням полярної системи координат. Запропонований науково-методичний підхід базується на нормалізації показників характеристики держави, підприємств і соціальної сфери за допомогою експоненціальної функції; згортки показників-стимуляторів і дестимуляторів на основі побудови функції Харрінгтона; графічній інтерпретації оцінювання ефективності кластерів в економіці за допомогою побудови «полярної троянди» з трьома пелюстками, кожен з яких характеризує певний рівень ефективності. Наслідком реалізації методичних засад оцінювання ефективності кластерів в економіці є чітке відображення рівня результативності функціонування кластеру для регіону. Це надає можливість встановити важливість функціонування та рівень соціально-економічної віддачі даної форми об'єднання для державних органів влади, для суб'єктів господарювання та населення на місцевому рівні. Розроблений науково-методичний підхід дозволяє сформулювати дієвий механізм регіонального розвитку, мобілізувати існуючі інструменти активізації створення нових кластерів та трансформації малоефективних, а також підвищити інвестиційну привабливість регіону для зовнішніх партнерів.

Ключові слова: кластери, територіальна громада, ефективність, полярна система координат, функція Харрінгтона.

THE METHODOICAL BASES OF ESTIMATION OF CLUSTER'S EFFICIENCY IN THE ECONOMY

Dmiterko Maria, Postgraduate

Ukrainian Academy of Banking in Sumy

Summary. The article is dedicated to investigating the features of estimation of clusters' efficiency in the economy. It was found that the efficiency of the cluster formation should be considered in the context of three areas: region's economy (state macro level), businesses (micro level), social sphere (population). The quantitative assessment of each direction of cluster's operation characteristics is carried out by using stimulants and destimulation indicators that adequately reflect the return of the cluster formation for each economic agent. The achievement of this goal, which was to develop scientific and methodical approach to evaluate the effectiveness of clusters in the